

MÓRA FERENC LEVELE PÓSTA BÉLÁHOZ

Ebben az esztendőben (1956.) múlt ötven éve, hogy Móra Ferenc első közleménye megjelent az *Archaeológiai Értesítőben*: Ásatás a szeged-öttömösi Anjou-kori temetőben címen¹ és ezzel a tudományos nyilvánosság elé vitte 1905-ben megkezdett ásatásainak eredményeit. Még ebben az esztendőben követte ezt a közleményt a másik², majd két esztendő múlva újabb kettő³. 1909-ben úgy látszott, hogy ennek a nagy szeretettel folytatott tevékenységnek újabb lendülete kezdődik, a Kolozsvárt elvégzett régészeti tanfolyam után, amelyről határozott célkitűzéssel érkezett vissza,⁴ de sajnos ettől kezdve több mint 15 éven át egyetlen munkájának az eredménye se jutott nyilvánosságra, pedig mindenki tudta, hogy 1907—1923 közt szerencsés kézzel és teljes odaadással folytatta azokat, az akkori körülmények közt valóban nagyarányúnak nevezhető ásatásait, amelyek az általa feltárt csókai kőkori telepet a középeurópai régészet egyik legjelentősebb állomásává, kőkori kultúránk megoidásának középpontjává tehetők volna. Néhány novelláján és egyik regényén kívül csupán egy közleményben foglalkozott ennek a nagyon gazdag telepnek az anyagával, akkor sem összefüggéseit kereste, csupán a csontgyűrűk kérdésével foglalkozott.⁵ Így ez a mindezeig legjelentősebb általa feltárt kőkori telep csak azok előtt ismerős, akik a szegedi múzeum látogatása közben valósággal rábukkantak. Valójában utolsóként említett közlése ismertette meg a telep egyes jelenségeit a külföldi szakkörökkel is, amely még az újabb kutatások után sem vesztett jelentőségéből, de kritikai feldolgozását a mai napig is nélkülözi. Ezen kívül még három — régészeti kutatásairól szóló — dolgozata jelent meg.⁶ Annál szélesebb körű volt ásatási tevékenysége, amely úgyszólván haláláig elkísérte.

Előkerülő és kiadásra váró levelezése bizonyára több régészeti vonatkozást is tartalmaz. Itt most egyetlen levelét kívánjuk bemutatni, amelyet Pósta Bélá-

¹ Arch. Ért. 1906. 18—27. Szeged környékének mai napig is ez a legnagyobb számbú középkori kutatása.

² Ásatások Feketeszélen. U. ott 439—441.

³ Szegedvidéki leletekről. U. ott 1908. 361—371. Bilisicsi ásatásokról. U. ott 1908. 429—430.

⁴ Az Alföld tudományos meghódítása. Erdélyi Múzeum 1909. 118—120.

⁵ A csókai őstelepről. Dolgozatok, 1925. 18—25. — Nem kétséges, hogy e folyóirat megindítása és az egyetemi Régiségtudományi Intézet meginduló kutató munkája, Móra Ferenc további nagyarányú és nagyjelentőségű, eredményeikben azonban még túlnyomóan ismeretlen ásatásainak fokozására nagy befolyással voltak.

⁶ Lovassírok Kunágotán. Dolg. 1926. 123—135. — Ismeretlen típusú edény Leboról. U. ott 1930. 159—162. — Néprajzi vonatkozások szegedvidéki népvándorláskori sírokban. Ethn.-Népelet, 1932. 54—68.

hoz intézett, aki nemcsak mint országos főfelügyelő, de mint magánember is nagyon érdeklődött a csókai ásatások iránt, márcsak azért is, mert úgy vélte, hogy a Torma Zsófia-féle tordosi gyűjtött anyag feldolgozásánál jelentős támpontokat kaphat ebből a rendszeres ásatásból származó tárgyi emlékcsoportból.

A levél, amely kevésbé foglalkozik az ősrégészeti leletekkel, de annál éle-
sebben világít rá Mórának az egész környékre kiterjedő megfigyeléseire, a
következő:

»Szeged, 1912. XI. 15.

Nagyságos Uram!

Belebetegedtem a csókai ásatásokba: azért késett meg így a válasz Nagyságos Uram kedves soraira. Csak ma értem haza, ott hagyva még két-három napra való megásatlan darabot a Kremenjákon. Szegény szerb munkásaim rongyos, ruhátlan emberek, s nem állják már a fagyoskodást. — A ló gazdája megkerült⁷; nem mellette, hanem előtte fekiúdt, de 70 cm-rel lejjebb, hanyatdülve, úgy, hogy a törzse jóval magasabban fekiúdt a lábainál. A temesváriak túrkáltak fölötte, de — ezúttal szerencsére — 1 méternél nem mentek mélyebbre.

A lovas fején éppen olyan boglár volt, 3 darab, mint a ló szerszámszóján. Fülében kicsiny arany függők, balján 110 cm hosszú kard, mely a hóna alatt kezdődött; keskeny, egyélű, egyenes penge, ezüst karika-pántokkal a fatokon, de markolat és ellenző nélkül. Az övön egy nagy és két síma ezüst szíjvég. Jobb oldalán vastór, fatokban fölöttük, de nem rajtuk az itt lerajzolt görbe csont párostól (1. kép). Ezekről ahol lelték, mindenütt azt olvasom, hogy t a l á n kardhüvelyt díszítettek. Ezt a görbülésük is kizárja⁸ és én a másik oldalon leltem őket. Egy-egy párt lent is leltem, az alsó lábszár, illetve a csizmák mentén.

A halottól jobbra, vele egy mélységben női csontváz volt, orsógommbal, és bronz függőkkel; a ló mögött még egy, de fejletlen löcsontváz: szintén hasonfekve, kengyelekkel és mellette egy halomban összekeveredett embercsontok. Összetartozandóságát a három csontváznak az bizonyítja, hogy valamennyi alatt egy arasznyi széles sárga agyagréteg van, amit az őskori hamura, melynek rétegei fölöttük is látszanak a gödör oldalfalain, ráterítettek. —

Nem szokásom délibáboskodni, de ez esetben arra kell gondolnom, hogy itt csakugyan a vitéz, a felesége és a szolgálja temetődtek el együtt. — Az aranylemezek fonadékdiszeinek Nagyságos Uram által említett analógáit megtaláltam azóta; a boglárók tekintetében is tévedtem; azon frissében referáltam róluk, ahogy kaptam őket, s a vékony rozsdareket néztem díszítésnek, holott nincs rajtuk díszítés; nagyon hasonlítanak a mai diványgombokhoz, Hampelben velük egyezőt nem talállok. — Talán érdekelni fogják Nagyságos Uramat a csontokra bevéssett díszítések (1. kép); ha az aranyholmik kereskedés útján jutottak is a lovas birtokába, ezek a csontdiszek mindenesetre házilag készültek, s talán adnak valami stilsztikai támasztékot. A kengyelek, amennyiben megtisztíthatók a rozsdától, hajlott talpúak, s avaroknak látszanak, bár az előző évben olyanok is kerültek, amiket Hampel hungermán típusnak mond.

Ilyenformán a Kremenjakkal készen vagyok, de nem Csókával. Az egész falu egy nagy őstelep, s környékén, a Baraparton van vagy tíz olyan halom, mint a Kremenják. A falu végén, a házak tövében a sárga agyagszakadékokban élesen rajzo-

⁷ A lovassírt, mint ebből látható, két részletben találták meg. Ez a sír a Kremenják legszebb avar sírja. A temesváriak alatt Orosz Endre ásatásai értendők. Jellemző a tervszerületlen munkára, hogy Móra rendszeres ásatásán kívül, Orosz Endre és Gubitza Kálmán is ásatott a területen. Ezekről az ásatásokról azonban semmi feljegyzés nem maradt, de néhány szűkszavú publikáció tanúskodik róluk. Ezért nehéz teljes képet rajzolni a településről. (Lásd Orosz Endre: Újabb ősemberi telepek Dél-magyarországon. A csókai Kremenják őstelep. Történelmi és Régészeti Értesítő (TRÉ), Temesvár, 1897. 66—71. és u. ott: Jelentés a csókai Kremenják nevű őstelepen 1908 nyarán végzett ásatásról. TRÉ. 1912. 27—38.)

⁸ Következtetéseiben még nem jutott túl a negatívumon, de az ő ásatási megfigyeléseinek alapján oldotta meg Sebestyén Károly az avar íj kérdését.

lódnak a hamuval telt vermek, csak ki kellene őket kotorni. Klasszikus helyek ezek Szegedtől le a Tisza vonalán, — csak a pénzünk több volna, és én mozoghatnék könyvnyebben. Persze én két hét múlva már olyan becsületes könyvtáros leszek, mintha soha nem ásattam volna, s a jövő ilyenkorig nem archaeologizálunk. A tovassírok publikálására még is időt szakítok, ha csak lehet,⁹ a Kremenjáknak egészben való ismertetésére, aminek a lovastemető csak epizódja, Hampel úr a monografikus formát ajánlja. De hol van nekünk arra pénzünk, időnk és tudományunk! —

Nagyságos Uram érdeklődését alásan köszönve és hozzám való jóindulatát mindenkorra kérve, vagyok igaz nagyrabecsüléssel alázatos szolgálja és hálás hive:

Móra Ferenc.«

Ebben a levélben több van az egyszerű beszámolónál. Benne van elsősorban Móra Ferenc, a megértő ember, az aggodalmaskodó kutató, a saját szemével látó, de hibáját beismerő ásató, és nem utolsó sorban a vidéki múzeumügy teljes megvilágításban. De benne van az a másik ember is, akihez fordulni le-

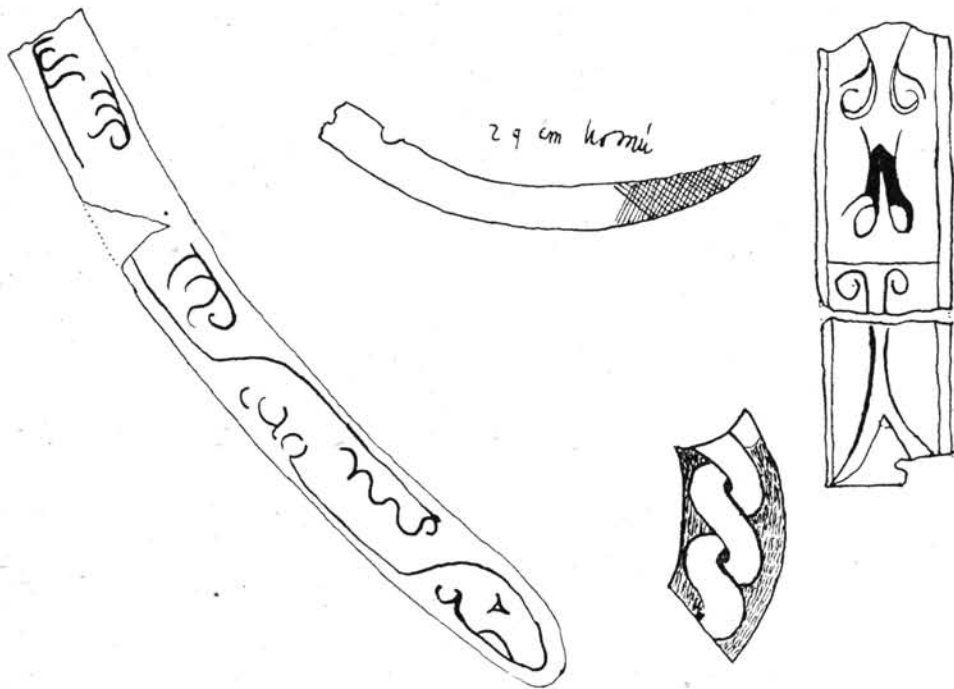

Fig. 1. kép

A Csóka-kremenjáki avar lovassír csontfaragványai

(Móra Ferenc rajza)

⁹ Sajnos, ez soha se történt meg. Az anyagot a háború végén Korek József gyűjtötte össze és készítette elő publikálásra. A Móra halálának 10. évfordulójára szánt emlékkönyv azonban, amelyben természetesen az őskori anyag is Móra feljegyzéseivel együtt kapott volna helyet, félig kiszedve, részben kinyomva maradt meg. Kiadása az egész középső Duna medence, sőt a Balkán északi részének kőkora szempontjából szükséges volna. Megkönnyítené a munkát az a körülmény, hogy annak idején a klisék is elkészültek.

het, aki megértően támogatja a dolgozni akaró vidéki munkatársát, s aki, ha jegyzeteket is készít a látott anyagról,¹⁰ nem azért teszi, mert a saját céljait tekinti elsősnek, hanem mindennek fölött a magyar régészet ügyét abban a kezdeti állapotában, ahogy ötven évvel ezelőtt volt, s amelyből minden igyekezetével ki akarta emelni. Nem ez a levél az egyetlen bizonyíték erre.

A két emberre emlékezünk akkor, amikor ezt a levelet megmentjük a magyar régészeti kutatás története számára.

Banner János

¹⁰ Nálam lévő jegyzőkönyvében egyebek közt ezt a bejegyzést találtam: »A Kremenyákon megvan — igaz, csak pár darabbal képviselve — a Torma-féle töltöttmezejű szalagkeramika. Úgy látszik ez a technika délkeleti eredetű import, mely a Körösök vagy a Duna révén a Kremenyáig elhatol.« Nem kétséges, hogy itt a bánáti kultúra jellegzetes díszítéséről van szó.